
KÖNYVSZEMLE

A KÖZSÉG FEJLŐDÉSI TÁVLATA

Najdan Pašić: Istorijski put komunne Rad, Belgrád, 1981.

Utopija, naučna vizija i revolucionarna praksa. A könyv fejezetcímei: I Pitanje alternative; II Kritika anarhosindikalističkih i komunalno-federalističkih shvatanja; III Konkretnoistorijske dileme razvoja komunne; IV Razvojni put samoupravne opštine, istorijska retrospektiva; V Uloga opštine u samoupravnoj integraciji društva; Dodatak: Ustavopravni koncept i statistički podaci o jugoslovenskoj opštini.

Najdan Pašić már több könyvvel gazdagította a hazai, sőt nem is csak a hazai, politológiai irodalmat. Ez a könyve is bizonyítja mélyreható ismereteit a szocializmus eszmei kibontakozásáról még a marxizmus kialakulását megelőző időkben, illetve a szocializmus múlt századbeli utópisztikus elképzeléseiről. Alaptémája a község, részben ahogyan nálunk, az öngazgatású társadalomban kialakult és ahogyan a szocialista irányzatú elméletek, elsősorban a marxista elmélet, elképzelték. Mivel ezt a társadalmi alapsejtet mindig az átfogó társadalmi átalakulás folyamatában vizsgálja, így könyvében legalább annyi szó esik a szocializmus nyílt kérdéseiről, mint az eszményi kis-közösség kialakulásáról, amely majd valódi község lesz a felszabadult munka társadalmában. A szerző tehát követi a nálunk már bevett szokást, hogy a reálsan létező alapközösségünket jelenlegi és múltbeli fejlettségében községnek jelöli, míg a jövőben kialakuló kis-

közösséget kommuna elnevezéssel illeti.

A széles történelmi áttekintésben, a jugoszláv öngazgatású társadalom községének fejlődési vonalát követve három szakaszt különböztet meg. Mai és jövőbeli küzdelmeinek szemszögéből két központi kérdést tárgyal részletesen: a község valódi emberi közösséggé válásának kulcskérdését, valamint a JKSZ-nek mint a munkásosztály, a társult termelők élcapatának szerepét és azokat a körülményeket, amelyek veszélyeztetik ennek a szerepnek a megvalósulását.

Pašić a községet nem intézményei alakulása alapján vizsgálja, hanem alapvető társadalmi viszonyai alapján. Ezáltal képes mélyreható elemzésre, de műve áttekinthetősége nehezebbé válik. A mai jugoszláv öngazgatású község szabad kommunális közösséggé való átalakulását — Pašić szerint — elsősorban az fékezi, hogy az állami tulajdon lassan válik olyan társadalmi tulajdonná, amely mindinkább a társult termelők ellenőrzése alatt áll. Ma még ez a tulajdon bizonyos értelemben „társadalmi tőke” jelleggel bír, amelyet jórészt a politikai döntéshozatal központjai ellenőriznek. Ezek a központok szabják meg a gazdálkodási feltételeket, s ezzel egyben ellenőrzésük alatt tartják a társadalmi új-

ratermelést is. Ebből származnak azután a csoporttulajdoni érdekek és a községi határok közé való gazdasági bezárkózás. Mindezt csak tevézi, hogy politikai rendszerünk mai fejlettségi fokán túlzottan intézményesítettük a létező parciális társadalmi-gazdasági érdekeket, s így azok mindjárt mint községi, tartományi és köztársasági érdekek jelentkeznek, megnehezítve a különböző érdekek közös nevezőre való hozását.

Pašić elemzés alá veszi politikai rendszerünk hivatásos irányító rétegének a szerepét is. Ez a réteg ugyanis sokkal gyorsabban alkalmazkodott az új körülményekhez, mint ahogyan a szocialista állami tulajdont lehetséges volt zömében társadalmi tulajdonná átalakítani. Felhívja a figyelmet arra, hogy ez az irányító réteg a társult munka szervezetekre hivatkozva lép fel saját községe, tartományja és köztársasága érdekében. Ez azonban csak torz képe a valóságnak, mert a hivatásos irányító réteg előbb függőségbe hozta a társult munka szervezeteit saját hatalmától, hogy ezután felléphessen a hatáskörében megnyírbált társult munka érdekében. Ezért a bürokratizálódás visszaszorítása sürgős megoldásra váró feladat a felszabadult társult munka társadalmához vezető úton, illetve a községnek mint a felszabadult dolgozók szabad közösségének a megteremtésében.

A szerző jelentős teret szentel annak, hogy a szocializmussal foglalkozó valamennyi eszmei irányzat meglehetősen részletesen elemezte a község kialakítását is. Véleménye szerint a községben megvalósított öngazgatás nemcsak az adott társadalom demokratikusságának mércéje, hanem tükrözi az egész társadalom osztályellentétét is, s innen ered a különböző szocialista eszmei áramlatok élénk érdeklődése a község iránt. Történelmi áttekintésében Pa-

šić két alapvető elképzelés köré csoportosítja a kommunára vonatkozó elméleteket. Az egyikbe az anarchista-szindikalista-korparatív elképzelések tartoznak, amelyek szerint a műhely fogja felváltani az államot. A másik csoport elképzeléseit kommunális-föderális elnevezéssel jelöli a szerző, mely szerint az öngazgatású kommunák szerződéses szövetséget alkotnak és így helyettesítik a bürokratikus állami központosítást. Ennek a két, valójában utópisztikus elképzelésnek bírálatát és meghaladását nyújtja Marx elképzelése a kommunáról, amelyet a párizsi kommun tapasztalatai alapján épített ki.

Marx kommuna-elképzelését tagadták és megmásították mindazok, akik a szocializmus munka felszabadító lényegétől is eltávolodtak. Ez vonatkozik a Bernstein és a Kautsky által képviselt szociáldemokrata elképzelésekre, a munkásmozgalom jobboldali revizionizmusára is a múlt század végén és századunk elején, de vonatkozik a sztálinista elképzelésekre is. Ez utóbbi gyakorlatában a községek öngazgatása gyengül, a szovjetek elvesztik központi helyzetüket és a hierarchikus államhatalom helyi jellegű szerveivé zsugorodnak.

Pašić nagy figyelmet szentel könyvében a JKSZ szerepének. A társadalomalakító élcsapat szerepét nélkülözhetetlennek jelöli meg, nemcsak a mai község továbbfejlődésében és a kommunaeszmeny megközelítésében, de a távolabbi jövőben is. A Jugoszláv Kommunista Szövetsége élcsapat szerepére könyve három fejezetében is visszatér.

A szerző megítélése szerint nemcsak látszólagos ellenmondás létezik a Jugoszláv Kommunista Szövetségben megvalósuló demokratikus centralizmus elve és a kommuna öngazgatású jellege között. Ezen ellentmondás dialektikáját két alapvető irányelv alapján lehetséges és kell

túlhaladni. Egyrészt a Kommunista Szövetségnek tartózkodnia kell attól, hogy a munkásosztály és a társult munka szervezetei parciális érdekeinek a szószólója legyen. Másrészt szintén körültekintőnek kell lennie amikor részt vállal a társult munka érdekeinek és az érdekek pluralizmusának megfogalmazásában még akkor is, ha a valódi autentikus érdekeket fejezik ki és hozzáik felszínre öngazgatású rendszerünkben, amelyet a község szintjén fejeznek ki leggyakrabban a maga közvetlenségével. A tudomány és a szervezett erők révén nevének kell nevezni a részérdekeket, amelyek méltányolhatók, de egészében sohasem fogadhatók el, hanem a többi részérdekekkel egybe kell őket hangolni.

Politikai rendszerünk mai fejlettségi fokán a részérdekek intézményesített burokból és felnagyított méretekben jelentkeznek. Az efféle részérdekeket azután nehezebb összehangolni, mint ahogy az érdekek különbözősége azt megszabná. Ez voltaképpen a magyarázata küldött-rendszerünk jelenlegi fejlettségi fokának, amely sokkal hatásosabb egyelőre a különböző érdekek kifejezésében, mint demokratikus összehangolásában.

Az érdekek demokratikus összehangolásában annak a legszélesebb érdekszövetségi keretnek kell érvényesülnie, amelyet maga a demokratikus közvélemény képvisel és amely a Szocialista Szövetség és a szakszervezetek, valamint a hírközlési eszközök révén jut kifejezésre. Ezen a téren a Szocialista Szövetség vesztett valamikori dinamikájából.

A Kommunista Szövetség jelenlegi átmeneti nehézségét a szerző többek között abban látja, hogy mint társadalomalakító vezető erő túl van terhelve igazgatási feladatokkal, és hogy egyeduralmi szerepénél fogva akaratlanul és közvet-

lenül azonosítható a mindennapi intézkedések helyességével, a társadalmi végrehajtó szervek munkájával. Így, ahelyett, hogy a JKSZ bírálná társadalmunk végrehajtó szerveit, magát a Kommunista Szövetséget éri bírálata.

Könyvéhez a szerző gazdag dokumentációs anyagot is csatolt (157—193. oldal), amelyben idézi alkotmányunk a községre vonatkozó rendelkezéseit és statisztikai adatokat közöl a mai községek sokoldalúságáról. Rámutat kommunális rendszerünk fejlődésének bonyolult voltára, de arra is, hogy ez a fejlődés nem közelíthető meg sablonosan, hanem az egységes rendszer megőrzése keretén belül árnyalt hozzáállást igényel.

Najdan Pašić könyve tehát tömör kifejezésmódjával, lényegretörő mondanivalójával, helyenként az olvasó számára nehezen követhető gondolatmenetével, szélesen vagy történelmi távlattal öleli fel a kommunát mint szabad emberi mikroközösséget. A saját kommunális rendszerünk kialakulását tárgyalva részletesen elemzi a jelenlegi község öngazgatási szintjét, amely idővel valóra váltja majd a kommunára vonatkozó marxista elképzeléseket. Ezzel kapcsolatban megkülönböztetett figyelmet szentel a társadalmi tulajdonra jellemző termelőviszonyok kialakításának, a JKSZ és a szervezett szocialista erők szerepének a kommunaeszmény elérése útján, különös tekintettel a részérdekek integrációs folyamataira. A szerző felölelte a kommunára vonatkozó utópisztikus elképzeléseket és az ide vonatkozó tudományos előrelátásokat, valamint a tudományos meglátásokon alapuló és a kommunaeszményhez vezető forradalmi-társadalmi gyakorlat lényeges kérdéseit. Najdan Pašić könyvének magvas mondanivalójá-

ért, lényegbevágó fejtegetései és eredeti következtetései elismeréséül rangos díjazásban is részesült; elnyerte a NIN Dimitrije Tucović nevét vi-

selő díját, amely a legjobb publicisztikai könyvnek minősíti az 1981. évben.

Rehák László

EURÓPA-KÖZPONTÚSÁG ÉS PLURALIZMUS

Sveta Lukić: Kultura među narodima. Radnička štampa, Beograd, 1981.

Sveta Lukić új könyve teljes egészében a nagyközönség számára íródott. A szerző tulajdonképpen az irodalom nemzetközi helyzetével kapcsolatos ismereteket népszerűsíti, s a többé-kevésbé ismert adatokat foglalja egybe, mikor mind az értekező próza, mind pedig az esszé nehézkesnek tartott fejtegető módszere helyett a publicisztika színvonalára eszkedik. E hozzáállás magyar nyelvterületen azért lenne teljességgel rendhagyó, mert a könyv rövid fejezetei („cikkek”) közé más gondolkodók, írók szövegei, interjúi ékelődnek; Lukić tehát a témakörre vonatkozó vélemények szemléltetésével a szempontok pluralizmusát, változatosságát akarja megvalósítani.

Sveta Lukić nagy történelmi célokat vállaló kis nemzet írójaként azokat a kérdéseket teszi fel újra, melyek a népeknek ébresztőt fújó romantika óta nem ritkán nyugtalanítják a kisebb nyelvterületek képviselőit. A nagy nemzetek szellemileg is gyarmatukká tették a kisebbeket, s nem csupán a gazdaságban baljóslatú az a helyzet, amikor a behozatal mennyisége és minősége messze följúlmúlja a kivittet. A piaci ár azonban nem mindig tükrözi a valós értékeket — érvelnek azok, akik biztosak benne: nem önkritikátlanok saját nemzeti kultúrájuk felbecslésében, s az igazságot, az általános emberi érdekeket képviselik.

A *Kultúra a népek között* című könyv szerzője célokat és ezek megvalósulását gátló akadályokat lát a kultúra világában, nem függetlenül

azoktól a vizsgálódási eredményektől, melyekhez korábbi esszékötetekben jutott. A polgári kulturologusokhoz (Spenglerhez és Huizingához) hasonlóan ő is megkülönbözteti a kultúra valamint a civilizáció fogalmát, melyet marxista értékelméleti alapon vitális tartalomként, illetve megmerevedő formaként állít szembe egymással. A mi időnk tehát azért válságos, mert konkrét lehetőségeink csupán korlátozottan engedik megvalósulni emberi igényeinket, mivel mint individuumok nem egészen érezzük jól magunkat abban a világban, amit mi teremtettünk. Más gondolkodókkal (például a jugoszláv Fochttal) szemben, az érintett objektív bizonytalanságot nem tekinti alkalomnak a humánum évezredek ismérveitől való elrugaszkodáshoz, hanem éppen ellenkezőleg: a végső romlással fenyegető viszonyok megjavítását sürgeti, az emberben látva a teremtés koronáját. A kultúra és annak jellegzetes formája, a művészet eszerint a humánumnak a függvénye. Az irodalom, a legközvetlenebb jelrendszerű művészet a mi világunkról a szó szoros értelmében is „mond” valamit, így hát a vallásos funkciója természetszerűleg kerül elsőként a vizsgálat tárgykörébe (nem úgy, mint Fochtnál, aki-nél az irracionalista indítékok a zenének adnak előnyt az írott szavak vagy a színek és vonalak rendszerével szemben).

A humánumnak mint legmagasabb rendű célnak a vállalása a nemzeti irodalmak szempontjából több min-